K. Żurowski

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL) XXVI

ZESZYT (LIVR.) 3-4

WARSZAWA 1959-1960 VARSOVIE

KSIĄŻKA i WIEDZA

23

spoista, plastyczna masa spełniała ważną rolę w konstrukcji pieca, przede wszystkim utrzymując temperaturę podczas procesu produkcyjnego. Pod warstwami gliny znajdował się jeszcze poziom spróchniałych desek, a w południowo-wschodniej części pieca wystąpiły także ślady kołków. Przekroje poprzeczne badanej części pieca wskazują, że odkryto prawdopodobnie połowę jego szerokości (przekrój poprzeczny ma kształt połowy soczewki). Zaś obserwacja planu badanej części wskazuje, że miał on kształt wydłużonego prostokąta o wymiarach: szerokość około 4 m, długość przeszło 6 m, natomiast wysokość pieca licząc od poziomu zachowanej obstawy drewnianej do dna dochodziła do 1,8 m.

Sądząc z zachowanych fragmentów drewna, konstrukcja pieca wspierała się na elementach drewnianych. Wskazują na to wymoszczenia deskami i umocnienie kołkami dna jamy, obstawa belek wokół pieca i resztki słupów, które spełniały prawdopodobnie funkcje konstrukcji wspierającej gliniany, zewnętrzny płaszcz pieca, zniszczony przy wybieraniu jego zawartości, którego pozostałością są liczne fragmenty przepalonej polepy. Licznie występująca w rumowisku pieca ceramika, przeważnie przepalona ze śladami żelazistymi świadczyć może o stosowaniu w procesie produkcji żelaza (wytapianiu) także naczyń glinianych, jako pomocniczych elementów.

Fragmentaryczne zbadanie obiektu uniemożliwiło uchwycenie całości jego konstrukcji, a także odtworzenie jego funkcji produkcyjnej. Dokładniejsze określenie przeznaczenia pieca nastąpi dopiero po dokonaniu analiz metalograficznych żużlu oraz licznie tam występujących zabytków metalowych. Chronologię obiektu określa się na podstawie materiału ceramicznego roboczo na wiek XIV.

M. Młynarska

Prace ratowniczo-wykopaliskowe w Kałdusie pow. Chełmno

W ramach prac konserwatorskich w roku 1957 przeprowadzono badania ratowniczo-wykopaliskowe na znanym obiekcie archeologicznym w Kałdusie pow. Chełmno. Obiekt ten tworzy grodzisko, osada i cmentarzysko wczesnośredniowieczne, cmentarzysko z okresu rzymskiego oraz osada i cmentarzysko z późnego okresu halsztackiego.

Grodzisko, cmentarzysko i osada wczesnośredniowieczne tworzą charakterystyczny zespół zabytkowy, jeden z nielicznych na południowych rubieżach Pomorza Wschodniego. Cenny ten obiekt niszczeje, czego dowodem było (między innymi) wyrzucenie na powierzchnię, przez głęboką orkę traktorową jesienią 1956 roku, kilkunastu szkieletów ludzkich i zrujnowanie kilkunastu jam osadniczych. Aby uchronić cmentarzysko i osadę od dalszego niszczenia, rozpoczęto wiosną (2 maja) 1957 r. badania konserwatorsko-wykopaliskowe, które trwały do 21 maja 1957 r. Z uwagi na wyczerpany fundusz Konserwatora Zabytków Archeologicznych nie można było nawet częściowo zabezpieczyć dziedzińca grodziska. Konserwator Zabytków Archeologicznych przy gorącym poparciu członków Zarządu Oddziału Polskiego Towarzystwa Archeologicznego w Chełmnie i prof. dr K. Jażdżewskiego — dyrektora Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi zwrócił się do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Chełmnie o dofinansowanie prac wykopaliskowych w Kałdusie. Prezydium PRN przyznało na badania wykopaliskowe sumę 15.000 zł. Była to przede wszystkim zasługa Zarządu Oddziału Polskiego Towarzystwa Archeologicznego w Chełmnie, który już od pierwszych dni badań służył ofiarnie swoją pomocą. Wśród całego grona życzliwych dla spraw archeologii członków Oddziału PTA w Chełmnie wymienić należy J. Michalskiego i inż. T. Ławickiego. Podkreślić należy również życzliwe ustosunkowanie się do spraw ochrony zabytków archeologicznych R. Majewskiego przewodniczącego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Chełmnie.

Łącznie, badania ratowniczo-wykopaliskowe w Kałdusie prowadzone były przez 6 tygodni: wiosną od 2 do 21 maja i jesienią od 15 sierpnia do 9 września 1957 r. Głównym zadaniem badań było zabezpieczenie wyrzuconych na powierzchnię zabytków z grobów i jam osadniczych, i zabezpieczenie odcinków na obiektach zabytkowych.

H. Wiklak

Cmentarzysko z późnego okresu halsztackiego w Kałdusie pow. Chełmno

Jesienią 1957 roku podczas badań wykopaliskowych na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Kałdusie pow. Chełmno przeprowadzono również badania ratownicze na cmentarzysku z późnego okresu halsztackiego.

Cmentarzysko późnohalsztackie położone jest w odległości 250 m na południe od wału grodziska na dużej wydmie pod lasem. Powierzchnia wydmy częściowo pokryta jest trawą, a na odsłoniętych miejscami płatach piasku widoczne są spalone kości ludzkie i ułamki ceramiki. By zapoznać się bliżej z charak-

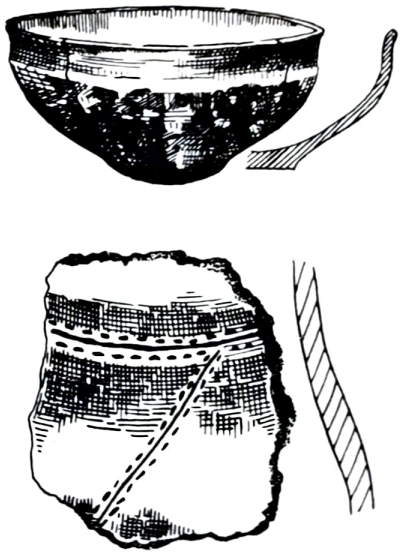

Ryc. 1. Kałdus pow. Chełmno. Cmentarzysko z późnego okresu halsztackiego. Ceramika z grobu 1.

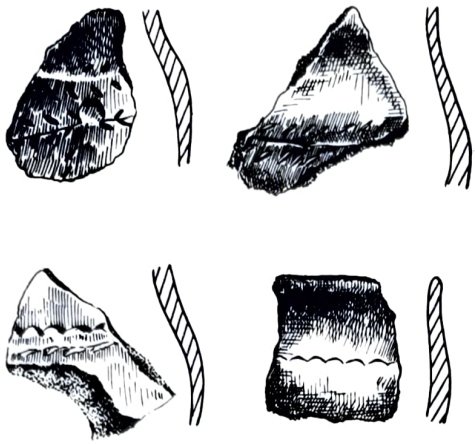

Ryc. 2. Kałdus pow. Chełmno. Cmentarzysko z późnego okresu halsztackiego. Zdobione ułamki ceramiki z grobu 5.

terem obiektu, przeprowadzono wykop próbny zorientowany ze wschodu na zachód o wymiarach 2,5 × 15 m, w którym odkryto 6 zniszczonych grobów ciałopalnych i jamę bliżej nieokreśloną (Ryc. 1 i 2).

Dużą usługę w datowaniu cmentarzyska oddają naczynia o pękatych brzuścach i smukłych szyjkach lekko wywiniętych na zewnątrz, zdobione często dookolną listwą poziomą skośnie nacinaną. Niepoślednią rolę odgrywają tu również misy z brzegami lekko wychylonymi na zewnątrz ze schropowaconą powierzchnią brzuśca i gładką partią przykrawędną oraz fragmenty dzbana o długiej szyjce wychylonej na zewnątrz. Forma naczyń i ich ornamentyka, szczególnie ryta i kreskowa występująca na ułamkach naczyń z grobu 1, w oparciu o zabytki z innych stanowisk pozwala datować cmentarzysko w Kałdusie pow. Chełmno stanowisko 4 na późny okres halsztacki.

H. Wiklak

Osada z późnego okresu halsztackiego w Kałdusie pow. Chełmno

Cmentarzysko wczesnośredniowieczne założone zostało na miejscu osady z późnego okresu halsztackiego, stąd nieomal wszystkie groby wczesnośredniowieczne wkopane były w jamy halsztackie. Warstwy jednak kulturowe z jam osadniczych wyraźnie odcinały się od zarysu jam grobowych, dzięki czemu udało się je dokładnie zlokalizować i zbadać. Były to przeważnie fragmenty półziemianek i jam odpadkowych, które wypełniała warstwa kulturowa o zabarwieniu szarym, czarnym lub rdzawym w zależności od intensywniejszego skupiska węgli drzewnych, ości i łusek rybich oraz innych pozostałości kulturowych. Ogółem odkryto 27 jam.

Wśród ułamków ceramiki znajdują się charakterystyczne fragmenty mis glinianych o brzegach wychylonych na zewnątrz, gładkich szyjkach i chropowatych brzuścach. Odkryto tu również misy o gładkiej czarnej powierzchni z wyrostkami na krawędziach. Wśród naczyń dużych rozmiarów znaczną część stanowią naczynia „pękate" o gładkich szyjkach i chropowatych brzuścach zdobione dokładną listwą karbowaną umieszczoną u nasady szyjki. Inny typ tworzą naczynia z brzegami lekko zachylonymi do środka, z karbowaną krawędzią i silnie schropowaconym brzuścem.

W jednej z jam osadniczych znaleziono brązową szpilę z łabędziowatą szyjką.

Cały zespół zabytków pozwala datować osadę na późny okres halsztacki.

H. Wiklak

Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Kałdusie pow. Chełmno

Cmentarzysko położone jest na południowej stronie grodziska na wschodnim skłonie sąsiedniego wzniesienia. Z powierzchni zebrano 9 szkieletów ludzkich wyoranych i pokrojonych pługami. Na przestrzeni natomiast czternastu odcinków wykopu o wymiarach 5 × 5 m, odkryto 77 grobów szkieletowych ludzkich, 27 jam osadniczych z późnego okresu halsztackiego oraz 1 jamę neolityczną kultury pucharów lejkowatych.

Groby ze szkieletami na ogół słabo zachowanymi, wkopane były w jamy osadnicze z okresu halsztackiego. Szkielety natomiast zorientowane były na wschód lub zachód. Ułożenie zmarłego w jednym lub drugim kierunku (wschód lub zachód) na ogół nie było uzależnione od płci i wieku zmarłego. Dokładne odróżnienie szkieletów męskich od kobiecych, bez uprzedniego przeprowadzenia badań antropologicznych, jest dość trudne ze względu na mało charakterystyczne ich wyposażenie. Spośród dotychczas zbadanych grobów, na uwagę zasługuje jeden grób podwójny, w którym złożono mężczyznę i kobietę. Z wyposażenia zmarłych zachowały się niektóre tylko przedmioty: noże w pochewkach skórzanych często zdobionych brązowymi okuciami, kabłączki skroniowe srebrne, posrebrzane i z ołowiu, niekiedy puste wewnątrz, pierścionki z taśmowatych blaszek brązowych, krzesiwka żelazne, paciorki szklane i z kamieni półszlachetnych oraz okucie krzyżowe z taśmy brązowej z naczynia drewnianego.

Wstępna analiza materiału grobowego pozwala datować cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Kałdusie pow. Chełmno na wiek XI—XIII.

H. Wiklak

Osada wczesnośredniowieczna w Kałdusie pow. Chełmno

Osada wczesnośredniowieczna położona jest u podnóża wału grodziska, z lekkim odchyleniem orientacyjnym ku wschodowi. Od strony południowej styka się na niewielkim odcinku z cmentarzyskiem (wczesnośredniowiecznym). Głęboka orka traktorowa, którą zastosowano na tym piaszczystym wzniesieniu zniszczyła górne warstwy kulturowe zespołów osadniczych. Niemniej na świeżo zoranej ziemi ciemne zarysy jam odcinały się jaskrawo od jasnego tła piasku. Na przestrzeni trzech ćwiartek arowych zorientowa-

nych ze wschodu na zachód na najwyższym wzniesieniu osady pod grubą warstwą gruzu (30—40 cm) złożoną z węgli drzewnych, przepalonych kamieni i gliny odkryto dziewięć jam osadniczych. Jamy wypełniała warstwa kulturowa, którą tworzyły węgle drzewne, kości zwierzęce, ości i łuski rybie, ułamki ceramiki oraz różne fragmenty przedmiotów żelaznych, kościanych i glinianych.

Duża ilość przepalonych kamieni, węgli drzewnych i gliny wskazywałaby na charakter rzemieślniczy tej osady. Jednocześnie nasuwa się pytanie, jakie rzemiosło było uprawiane na zbadanym odcinku osady, gdyż nie zachowały się żadne wyraźne ślady w postaci surowca, odpadków z wyprodukowanych przedmiotów, lub półwytworów. Jedynie kilka kawałków żużla żelaznego znalezionych na powierzchni, nasuwa przypuszczenie uprawiania tu hutnictwa i kowalstwa.

Dosyć jednolity materiał zabytkowy pochodzący z jam osadniczych pozwala datować osadę podgrodową w Kałdusie pow. Chełmno na XI—XIII wiek.

H. Wiklak

Stanowisko kultury ceramiki sznurowej w miejscowości Karsznice pow. Łęczyca

W magazynach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie znajdują się drobne materiały ceramiczne z miejscowości Karsznice pow. Łęczyca. Materiał zabytkowy z Karsznic reprezentuje trzy kultury neolityczne, odkryte na poszczególnych stanowiskach archeologicznych. Stanowisko kultury trzcinieckiej z tej miejscowości jest znane w literaturze archeologicznej (S. Nosek: Zagadnienie prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii, „Światowit", t. XIX (1946), str. 136, 163, 169), dwa pozostałe stanowiska kultury ceramiki grzebykowej i kultury ceramiki sznurowej znajdują się w opracowaniu. Materiał zabytkowy z Karsznic jest pozbawiony poprawnej dokumentacji naukowej. Dotyczy to szczególnie lokalizacji i charakterystyki danych obiektów archeologicznych. Materiał źródłowy kultury ceramiki sznurowej reprezentowany jest, podobnie jak materiały pozostałych kultur, wyłącznie przez ceramikę. W miejscowości tej odkryto również trzy grociki sercowate. Nie jest wykluczone, że pochodzą one ze stanowiska kultury ceramiki sznurowej.

1. Fragment wylewu cienkościennego naczynia (Ryc. 1a). Barwa jasnobrązowa o odcieniu pomarańczowym. Przełom brązowoceglasty. Powierzchnie gładzone, zewnętrzna ornamentowana. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia i średnioziarnistego skalenia. Średnica wylewu 9 cm.

2. Ułamek cienkościennego naczynia (Ryc. 1b). Barwa zewnętrzna brązowopomarańczowa, wewnętrzna szaropopielata. Przełom szary. Powierzchnie szorstkie, zewnętrzna ornamentowana. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia i skalenia.

3. Duży fragment ucha taśmowego, zdobionego dwoma podwójnymi liniami „sznurowymi" (Ryc. 1c). Barwa jasnobrązowa, miejscami popielata. Powierzchnia szorstka. Domieszka średnioziarnistego tłucznia i skalenia. Długość 5 cm, szerokość części zachowanej 2,5 cm.

4. Ułamek cienkościennego naczynia (Ryc. 1d). Barwa szarobrunatna. Przełom czarny. Powierzchnia słabo gładzona, w przeważającej części złuszczona, zewnętrzna ornamentowana. Domieszka drobno i średnioziarnistego tłucznia i skalenia.

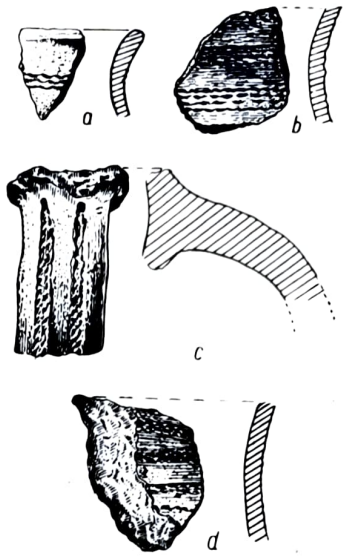

Ryc. 1. Karsznice pow. Łęczyca. Fragmenty naczyń.

5. Fragment wylewu cienkościennego naczynia. Barwa jasnobrązowa. Przełom czarny. Powierzchnie gładzone, nie ornamentowane. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia. Średnica wylewu 10 cm.

6. Dwa fragmenty uch taśmowych. Barwa szarobrunatna. Powierzchnia szorstka, nie ornamentowana. Domieszka średnioziarnistego tłucznia i skalenia.

7. Fragment wylewu naczynia. Barwa szaropomarańczowa. Powierzchnie szorstkie, nie ornamentowane. Domieszka średnioziarnistego tłucznia i skalenia. Średnica wylewu 12 cm.

8. Fragment wylewu i fragment ucha taśmowego cienkościennego naczynia. Barwa szarobrunatna o odcieniu pomarańczowym. Przełom szary. Powierzchnie starannie gładzone, zdobione liniami „sznurowymi". Domieszka drobnoziarnistego tłucznia i skalenia. Średnica wylewu 14 cm.

9. Dwa ułamki cienkościennej ceramiki. Barwa pomarańczowa. Przełom szaroceglasty. Powierzchnie szorstkie, nie ornamentowane. Domieszka drobnoziarnistego tłucznia i skalenia.

Ceramika „sznurowa" z Karsznic odznacza się pewnego rodzaju prymitywnością co przejawia się w technice wykonania poszczególnych naczyń, a szczególnie w obróbce ich powierzchni. Z reguły są one szorstkie, a w wypadku prób ich gładzenia niestarannie gładzone. W zasadzie stosowano domieszki drobno i średnioziarnistego tłucznia. Dość często występuje w postaci domieszki gruboziarnisty skaleń, w dużym stopniu utrudniający obróbkę powierzchni. Ogólnie stosowany był ornament w postaci poziomych linii sznurowych, pojedynczych i podwójnych. Spośród